

YOLCULUKTA NAMAZIN VASITA ÜZERİNDE KILINMASI¹

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR²

ÖZET

Ulaşım araçlarının büyük gelişim göstermesine dayalı olarak yolculukların eskiye nazaran büyük bir artış gösterdiği günümüzde, namaz ibadetinin yolculukta nasıl kılınabileceği ve hangi ruhsat hükümlerinin devreye gireceği hususu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulması gereken bir konudur. Kur'an-ı Kerim'de bu konu ile ilgili olarak “*Bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Korkunuz geçince Allah'ı, daha önce bilmediğinizi size öğrettiği gibi anın*” buyrulmuştur. Yolculuk esnasında vasıta üzerinde namaz kılma konusunda, nafil ile farz namaz arasında temel bir farkın olduğu ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir zorunlu sebep ya da ihtiyaç olmadan da nafil namazlar vasıta üzerinde kılınabilmektedir. Fıkıh mezheplerinin görüşlerine ve fetva kitaplarına baktığımızda meşru mazeretlere dayalı olarak vasıta üzerinde farz namaz kılmaya da cevaz verdikleri görülmektedir. Müslümanın namaz ibadetinin önemini farkında olup, kazaya kalmadan namazını edâ edebilme gayreti içinde olması gerekmektedir. Seferî olduğu süre içinde, gerek yolculuk planını namaz saatlerini dikkate alarak yaparak, gerekse de fıkıhta yer alan ruhsat hükümlerinden yararlanarak namaz görevini yerine getirmeye çalışmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Namaz, yolcu, ulaşım araçları, fetva, seferîlik

PRAYER ON A VEHICLE DURING TRAVELLING

ABSTRACT

In today's world where the travelling has increased a lot in line with the significant development of the transportation means, focusing on how the salaah (prayer) worship can be performed during travelling and which permits can be given is an important matter. This subject has commanded in the Qur'an: “If you fear pray on foot or riding, (as may be most convenient) but when you are in security, celebrate God's praises in the manner He has taught you, which you knew not (before)”. Regarding performing prayer on a vehicle during the journeys, there are differences between supererogatory and obligatory praying. Regardless of compulsory reasons or needs, supererogatory praying can also be performed on the vehicle. Views of Islamic sects and fatwa books allow performing obligatory prayer on the vehicle based on the legitimate excuses. A Muslim must be aware of the salaah (prayer) worship's importance and make efforts to pray in time without delaying it. During the course of journeys, he/she should schedule the travelling accordingly or benefit from the permits provided by the Islamic Law.

Keywords: Prayer, traveler, transportation means, fatwa, expeditionary

¹ Bu Makale 20-21 Mayıs 2017 tarihleri arasında Saraybosna'da düzenlenen ASEAD 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aozdemir@kastamonu.edu.tr.

YOLCULUKTA NAMAZIN VASITA ÜZERİNDE KILINMASI

GİRİŞ

Fıkıh ilminde seferîlik (yolculuk) kavramının kapsamı ve hükümleri etraflıca ele alınmıştır. Seferîliği, bir kişinin yaşadığı yerden geçici süre ile belirli mesafedeki başka bir yere gitmesi olarak tanımlayabiliriz. Yolculuğun mesafesi, süresi ve ruhsatları hususunda fıkıh mezheplerinin farklı icthadları benimsediği görülmektedir.³ Bu çalışmada çok kapsamlı yönleri bulunan seferîlik hükümlerinden sadece Müslümanın gündelik hayatının ayrılmaz bir parçası olan namazın, yolculukta vasıta üzerinde kılınması özelinde sonuca ulaşmaya çalışılacaktır.

Ulaşım vasıtalarının büyük gelişim göstermesine dayalı olarak yolculuk durumunun eskiye nazaran büyük bir artış gösterdiği çağımızda, namaz ibadetinin yolculukta nasıl kılınabileceği ve hangi ruhsat hükümlerinin devreye gireceği hususu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulması gereken bir konudur.

Müslümanların ergenlikten başlayıp ebedi âleme göçüncüye kadar yanından ayrılmayan bir hayat arkadaşı olan namaz ibadeti, yolculukta da yanındadır. Dünyadan nasibini aramak için ilmî, ticarî, turizm vb. amaçlarla yola çıkan Müslümanların ahiretteki nasiplerinin azalmaması için yolculukta namaz konusunun ele alınıp, karşılaşılan problemlere çözümler sunulması büyük önem arz etmektedir.

İbadet yapma bilincine sahip olan inanç sahiplerinin, yapmaları gereken ibadetlerin önünde engeller çıktığında ruhen büyük bir çöküş ve suçluluk duygusu yaşamaları kaçınılmazdır. Seferîlik halinde namazların kısaltılması ve cem edilmesi, Ramazan orucunu kazaya bırakabilme gibi ruhsatlar ibadetlerin kolaylıkla edâ edilip ibadet ile hayat arasında bir gerilimin doğmasını önlemektedir. Yolculukta ulaşım araçlarında namaz kılma ruhsatı da müminin yaşantısı ile ibadeti arasında kurması gereken dengeyi ve itidali sunan bir niteliktedir.

1. NASLARDA YOLCULUKTA NAMAZ

a. Yolculukta Namaz Hakkındaki Ayetler

“*Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun. Bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Korkunuz geçince Allah'ı, daha önce bilmediğinizi size öğrettiği gibi anın.*”⁴ Ayet-i Kerime'deki “*korkarsanız*” ifadesini düşmandan korku olarak tefsir eden müfessirler olmakla birlikte;⁵ bu ifadeyi namazın bütün rükûnleri ve

³ Seferîlik hakkındaki görüş ve tartışmalar için bkz. *İslâm'da Seferîlik ve Hükümleri Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997.

⁴ Bakara Suresi, 2/238-239.

⁵ Bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyan*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000, V, 246; Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 39.

şartları ile kılınmasına mani olan her türlü korku durumu olarak anlamak daha isabetli olacaktır.⁶ Çünkü ayette umum olarak beyan edilen bir hususu sınırlandırmak ve kapsamını daraltmak için bir delil olması gerekir. Böyle bir delil olmadığı için “korkarsanız” ibaresi; düşman veya yırtıcı hayvan saldırısı, malın telef olması, beraber hareket edilen kafileden geride kalmak, ıssız bir yolda yalnız kalmak, önemli zarara uğramak gibi her türlü korkuyu kapsamaktadır.

Bir başka ayet-i kerime de “*Yeryüzüne sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.*”⁷ buyrulması seferde düşman saldırısı altında olunca ruhsat hükümlerinin devreye gireceğine işaret etmektedir. Surenin devamında “...*Güvenlik içinde olduğunuzda namaz gerektiği gibi kılın. Şüphesiz ki namaz, müminler üzerinde vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.*”⁸ buyrulması namazın kılınma şeklinin güvenlik içinde olup olmama durumuna göre farklılık taşıyabileceğine, güvenli ortam olmayınca bazı rükûn ve şartlarda eksiklikle namazın kılınabileceğine işaret etmektedir.

Zikredilen bu ayet-i kerimelerden şu sonuçları çıkarmak mümkündür: Namaz ibadeti aksatılmadan yerine getirilmeye çalışılmalıdır. Namazı edâ etmenin önünde engeller çıktığında namaz terk edilmeyip, bazı rükûn ve şartları yerine getirmeden de olsa mutlaka namaz kılınmalıdır. Zarurî durumlar ruhsat hükümlerine başvurmayı gerektirecektir. Olağanüstü şartlara göre kılınan namaz sadece o şartların mevcut olduğu zamanla sınırlı olarak caiz olacaktır. Namaz kılmaya elverişli ortam sağlanınca ise vakitlere, rekât sayılarına ve diğer rükûn ve farzlarına riayet edilerek namaz kılınmalıdır.

b. Yolculukta Binek Üzerinde Namaz Kılma Hakkındaki Hadisler

Bu konu ile ilgili bir rivayette Resulullah’ın yönü ne tarafa olursa olsun, deve üzerinde nafîle ve vitir namazı kıldığı, fakat farz namaz kılmadığı,⁹ başka bir rivayette ise yola çıktığı zaman nafîle namaz kılmak istediğinde devesini kıbleye yöneltip tekbir aldığı, sonra bineğinin kendisini yönelttiği tarafa doğru namazını kıldığı¹⁰ bilgisi bulunmaktadır.

Resulullah’ın binek üzerinde namaz kılarken farz ile nafîle arasında bir ayırımı gittiği görülmektedir. İsteddiği zaman binek üzerinde nafîle namaz kılarken, farz namazları bütün rükûn ve şartları ile kılma hususunda titiz davranmıştır. Bu uygulamadan hareketle fakihler vasıtada namaz kılma konusunda farz namaz ile nafîle namazın hükümlerini farklı olarak tespit etmişlerdir. Buna göre, isteyen kişilerin herhangi bir zarurî durum olmadan da vasita üzerinde nafîle namaz

⁶ Sadi, Abdurrahman b. Nasır, *Teyisiru'l-Kerim*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000, I, 106.

⁷ Nisâ Suresi, 4/101.

⁸ Nisâ Suresi, 4/103.

⁹ Müslim, *Salâtu'l-Müsafirîn*, 4, 1652; Ebû Dâvûd, *Salâtu's-Sefer*, 8, 1224; Nesâî, *Kıble*, 2, 744.

¹⁰ Ebû Dâvûd, *Salâtu's-Sefer*, 8, 1225; Nesâî, *Mesâcid*, 46, 740.

kılmaları caizdir. Farz namazları ise, yerde kılma imkânı olmasına rağmen kılmayıp da vasıta üzerinde kılmak caiz olmayacaktır.

Âişe (r.a) “Kadınlara hayvan üzerinde (farz) namaz kılmalarına izin verildi mi? diye sorulduğunda “Onlara darlık halinde de genişlik halinde de bu konuda izin verilmedi” diye cevap vermiştir.¹¹

Hz. Aişe’ye sorulan bu soruyu, “Erkekler develerinden inip yerde namaz kılarken, kadınların devenin hevdecinden inmeden farz kılmaları caiz olur mu?” diye anlamak gerekir.¹² Verilen cevaba baktığımızda, kadınlar deveden inip namaz kılarken bir miktar sıkıntı ile karşılaşsalar bile buna katlanıp namazı yerde kılmaları gerekir. Küçük sıkıntılar namazı binek üzerinde kılmaya mazeret oluşturmayacaktır. Dolayısıyla bu hadisten hareketle zaruret halinde olunsa bile binek üzerinde namaz kılınmaz şeklinde genel bir hüküm vermek isabetli olmayacaktır. Nitekim Ya’la b. Mürre (r.a.)’in babasından ve dedesinden aktardığına göre: “Bir yolculukta Peygamber(s.a.v.) ile beraber idiler. Dar bir geçide geldiklerinde namaz vakti girmişti. Üstlerinden yağmur durmaksızın yağıyor altlarında da su yükseliyordu. Resulullah(s.a.v.) devesinin üzerinde ezan okudu kamet getirdi. Devesiyle öne geçerek onlara namaz kıldırdı. Namazı imâ (hareketle) kıldırdıyordu secdeleri rükûdan biraz daha eğilerek yapıyordu.” Enes b. Mâlik’in su ve çamurda hayvanının üzerinde namaz kıldığı rivayet edilmiştir.¹³

Hz. Âişe’den nakledilen rivayet ile, Hz. Peygamber’in yoğun yağış ortamındaki uygulamasını beraber değerlendirdiğimizde şu sonuca ulaşmak mümkündür. Büyük bir zorluk ve meşakkate yol açmayan, üstesinden gelinebilir ve katlanılabilir nitelikteki durumlar farz namazları vasıta üzerinde kılmaya ruhsat kapısı açmazken, zarûrât-ı diniyye kapsamında korunması gerekli olan değerlerden birisinin zarara uğraması sonucunu doğuracak zorluklar, farz namazları vasıta üzerinde kılmayı meşru kılacaktır.

2. FIKIH MEZHEPLERİNİN VASITA ÜZERİNDE NAMAZ KILMA HAKKINDAKİ İCTİHADLARI

Fıkıh mezheplerinin görüşlerine baktığımızda vasıtada namaz kılma konusunda benzer hükümlerin yanında birbirinden farklı yaklaşımların olduğu da görülmektedir. Meselenin tam olarak açıklığa kavuşması için fıkıh mezheplerinin görüşlerinin ayrı ayrı başlık altında verilmesi yararlı olacaktır.

¹¹ Ebû Dâvûd, Salâtu’s-Sefer, 8, 1228.

¹² Bkz. Abbad, Abdulmuhsin, Şerhu Süneni Ebi Dâvûd, VII, 126.

¹³ Tirmizî, Salât, 411; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 17573.

a-Hanefi Mezhebi

Binek üzerinde nafîle namazlar kible şartı aranmaksızın kılınabilir. Farz namazlar da ortada bir özür durumu varsa binek üzerinde kiblede başka yöne doğru kılınabilir.¹⁴ Yolcuların; hastalığın artması, canın zarara uğraması, düşman korkusu, atın çok huysuz olup tekrar inip binmenin meşakkatli olması, çok yaşlı olup inip-binmeye yardımcı olacak kimsenin olmaması, hırsız ve yırtıcı hayvan korkusu, ayakta durulamayacak ölçüde çamur ve balçık olması gibi hayvanın üzerinden inmeye mani olan durumlarda farz namazlarını bineklerinin üzerinde kılmaları caizdir. Bu durumda namaz imâ ile kılınır.¹⁵ Bahsedilen özür durumları ortadan kalktığında kılınan namazların iadesi gerekli değildir.¹⁶

Binekten inmek mümkün olmakla birlikte yerdeki çamurdan dolayı secde imkânı yoksa ayakta olarak imâ ile namazını kılar. Hareket halinde olmayan gemide, yer de kılındığı gibi tüm erkânı ile namaz kılınır. Seyir halindeki gemide ayakta namaz kılınır. Ayakta durmaya gücü yettiği halde oturarak namaz kılsa Ebû Hanife'ye göre kerahetle caizdir. İmameyne göre ise caiz değildir. Gemi hareket halinde iken kiblede başka yöne döndüğünde musalli kibleye doğru yönelir. Çünkü bunu yapmasında fazlaca bir meşakkat doğmayacaktır. Diğer vasıtalarda ise kibleye dönme şartı yoktur.¹⁷

Vacip namazların hükmü farz namazlarla aynıdır. Geçerli bir mazeret olmadan binek üzerinde kılınmaz. Nafîle namazlar ise herhangi bir özür olmasa bile binek üzerinde kılınabilir. Mukim olanın binek üzerinde nafîle kılması Ebû Hanife'ye göre caiz değil, Ebû Yûsuf'a göre ise caizdir. Yürüyerek, savaşıarak, yüzerek namaz kılmak caiz değildir. Çünkü naslarda sadece binek üzerinde namaz kılma zikredilmiştir. Binek üzerinde namaz kılmaya başlarken ya da namazın içinde iken kibleye dönme şartı yoktur.¹⁸

b-Mâlikî Mezhebi

Hastalık ya da korku sebebiyle inip yerde namaz kılmaya imkân bulamadığı için bineğin üzerinde kılma zorunda kalanlar farz namazları binek üzerinde kılabilirler. Kibleye dönme imkânı varsa döner yoksa bu şart ondan düşer. Binek üzerinde namaz kıldıktan sonra vakit çıkmadan yerde kılma imkânı bulanların namazı iade edip etmeyeceği hususunda mezhepte iki farklı görüş vardır. Nafîle namazları seferde iken binek üzerinde kılmak mümkündür. Binek üzerinde rükû ve

¹⁴ Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsut*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000, X, 335.

¹⁵ Semerkandî, Ebû bekr Alaeddin Muhammed, *Tuhfetü'l-fukaha*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, I, 153; Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s.83; Zebidî, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed Haddad, *el-Cevheretü'n-neyyire ala Muhtasari'l-Kuduri*, Matbaa-i Arif, İstanbul, 1903, I, 346.

¹⁶ Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyinü'l-hakâik fi şerhi Kenzi'd-dekâik*, t.y., II, 345.

¹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-muhtar*, s. 83-85.

¹⁸ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukaha*, I, 154-155.

secde imâ ile kılınır. Hayvanın üzerinde iken seyir halinin gerekli kıldığı hareketleri yapar, yapması zaruret olmayan fiilleri ise terk eder.¹⁹ Yırtıcı hayvan, hırsız gibi bir korku mevcut olunca kişi, bineğinin üzerinde imâ ile kıble şartı aranmaksızın bineğinin yönü ne tarafa ise o yöne doğru namazını kılar. Binek üzerinde herhangi bir gereklilik olmadan da nafîle namaz kılabilme ruhsatı sadece seferîlik hükümlerine tabî olanlar içindir. Seferîler gündüz ya da gece gittikleri yöne doğru nafîle namaz kılabilirler.²⁰

c. Şâfi Mezhebi

Zaruret olmaksızın farz namazlar binek üzerine caiz olmaz. Yolculuk halinde yol arkadaşlarından geride kalmaktan endişe ediyorsa, bineğinden indiği zaman canına ya da malına zarar gelebilecek ise binek üzerinde farz namazları kılabilir. Ancak daha sonra bu şekilde kıldığı namazları iade etmesi gerekir. Yolculuk ruhsatlarından yararlanabilmek için masiyet niteliği taşımayan mubah bir yolculuk olması gerekir.²¹

Hareket halindeki gemide farz namaz kılmak caizdir. Gemide kıbleden başka yöne dönerek nafîle kılmak caiz değildir. Yürüyerek ya da binek üzerinde gittiği istikamete dönerek nafîle namaz kılmak caizdir. İkamet halinde ise bu caiz değildir. Binek üzerinde namaz kılarken ihtiyaç olmadıkça namaz harici eylemlerden kaçınmak gerekir.²²

Namazda kıbleye dönme şartı korku ve zorluk durumunda ortadan kalkar, mümkün olan tarafa yönelerek namaz kılınır. Hasta olan için kıyam şartı ortadan kalktığı gibi zorunluluk halinde istikbal-i kıble şartı ortadan kalkar. Nafîle namazlarda kıyam namazın şartlarından değildir. Çünkü Resulullah (s.a.v) binek üzerinde oturarak nafîle kılmıştır.²³

d. Hanbeli Mezhebi

Yağmur ve çamur sebebi ile farz namazları binek üzerinde kılmak caizdir.²⁴ Nafîle namazlar ise bir zarurî durum olmaksızın da binek üzerinde kılınabilir. Kendisinin idaresinde olmayan bir kafilede bulunmak gibi bir özürden dolayı namaza başlangıçta kıbleye dönme imkânı olmadığında bu şart düşer. Münferit hareketle yolculuğuna devam ettiği için iftitah tekbirini alırken kıbleye yönelme imkânı bulan yolcuların kıbleye dönmesinin şart olup olmayacağı hususunda iki görüş vardır. Hz. Peygamber'in uygulamasını esas alıp gereklidir diyenler olduğu gibi; iftitah tekbiri namazın cüzlerinden birisidir, diğer cüzlerde nasıl ruhsat hükümleri uygulanıyorsa ilk tekbir esnasında da uygulanır ve Hz. Peygamber'in iftitah tekbirini alırken

¹⁹ Ebü't-Tahir İbrahim b. Abdüssamed, *et-Tenbih 'ala mebâdi't-t-tevcih*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2007, 430-432.

²⁰ Sahnun, Abdüsselam b. Saîd, *el-Müdevvene*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 174.

²¹ Nevevî, Ebü Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *Ravzatü't-tâlibin*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1991, I, 388.

²² Nevevî, *Ravzatü't-tâlibin*, I, 209-217.

²³ Şirâzî, Ebü İshak İbrahim, *el-Mühezzeb*, Beyrut, t.y., I, 69-70.

²⁴ İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah, *el-Mugnî*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, 1968, I, 430.

kibleye dönmesi nedbe hamledilir diyenler de bulunmaktadır. Bineğinin gittiği yöne doğru namaz kılanın kiblesi yöneldiği taraftır. Başka yöne bilerek dönerse namazı bozulur. Yürüyerek yolculuğuna devam edenin yürürken namaz kılmasının cevazı hakkında farklı görüşler vardır.²⁵

Fıkıh kitaplarından aktardığımız bu icthatlara göre; yolculukta binek üzerinde nafile namaz kılmak mutlak olarak caizdir. Nafile namazlar için tanınan ruhsatın sebebi seferde nafile kılmanın azaltılmaması ya da tamamen terkedilmemesi içindir. Uzun yolculuklarda nafilelerin binek üzerinde kılmanın cevazı hakkında ulema hem fikirdir. Namazları kısaltarak kılma ruhsatı doğmayan kısa yolculuklarda binek üzerinde nafile namaz kılmayı İmam Malik caiz görmezken, Hanbelî ve Şâfiî mezheplerine göre bu durumda da caizdir.²⁶

Farz namazları, geçerli bir mazeret olması halinde vasita üzerinde kılmak caizdir. Bu mazeretlere baktığımızda; can-mal kaybı gibi ciddi risklerin yanında, atın huysuz olup tekrar binmenin meşakkat doğurması, yerin çamur olması, kafileden geri kalmak gibi nispeten daha az zarara yol açabilecek durumlar da farzları binek üzerinde kılmayı meşru kılan sebepler olarak görülmüştür. Binek üzerinde kible şartı aranmaksızın, rükû ve secdeyi imâ ederek kılınan namazların daha sonra iade edilip edilmeyeceği konusunda mezhepler arasında farklı icthadlar bulunmaktadır. Yolculuk vasıtası olarak gemi diğer ulaşım araçlarından farklı değerlendirilmiştir. Gemide namaz kılarken mümkün mertebe namazın şart ve rükûnlerinin tam yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

3. YOLCULUKTA VASITA ÜZERİNDE NAMAZ HAKKINDAKİ FETVALAR

Yolculukta namazın kılınmasında zaman zaman problemlerle karşılaşılması müsteftileri müftülere ve fetva kurullarına başvurmaya yöneltmiştir. Burada, örnek olması ve meseleye bakış açısını göstermesi bakımından konu ile ilgili birkaç fetvaya yer verilecektir.

Fetava'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İfta (Fetva No: 5926)

Soru: *Korkmayı gerektiren bir bölgede bulunduğumda namazı binek üzerinde kılmak caiz olur mu?*

Cevap: *Çamur ve yağmur gibi eziyete sebep olan durumlarda, kafileden geride kalmaktan korkulduğunda, düşman korkusu mevcut olunca, indiği zaman tekrar binmekten*

²⁵ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, I, 315-316.

²⁶ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, I, 316.

*acziyet doğurduğunda duran ya da hareket halindeki araç üzerine farz namaz kılmak caizdir. Mümkün ise kibleye döner.*²⁷

Fetâvâ eş-Şebeketü'l-İslâmiyye (Fetva No: 1827)

Soru: *Vasita üzerinde farz namaz kılmak mümkün müdür?*

Cevap: *Hangi vasıtada olursa olsun araçtan inme imkânı varsa farz namazı araçtan inip kılması gerekir. İnme imkânı olmadığında bulunduğu hal üzere namazı kılar. Nitekim ayet-i kerimelerde “Allah kişiyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar”²⁸ “Gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının”²⁹ buyrulmuştur. Vasıtada namazı kılanın ilk fırsatta namazı iade etmesi en uygun olandır.*³⁰

Fetâvâ ve Resâil (Fetva No: 516)

Soru: *Uçan uçakta namaz kılmak sahih olur mu?*

Cevap: *Gemide namaz kılmak sahih olduğu gibi uçak havada uçarken namaz kılmak da caizdir. Burada zarurî durum vardır. Çünkü namaz kılmak için uçağı durdurmak ve inmek mümkün değildir. Namazı vaktinden tehir etmek de caiz değildir. Araba ile seyahat ederken şoförü durdurmak mümkün olmadığında ve namaz vaktinin çıkmasından endişe edildiğinde arabada güç yetirebildiği ölçüde rükünleri yerine getirerek namaz kılınabilir. Uçakta namaz kılarken mümkün ise farzları ayakta rükû ve secde yaparak kılmak gerekir. Bu mümkün değilse uygun olan şekilde kılar. Farz namaz kılarken gücü yettiğince kibleye dönmeye çalışır.*³¹

Ligâu'l-Bâbi'l-Meftuh

Soru: *Yolculukta binek üzerinde namaz kılarken iftitah tekbirini alırken kibleye dönmenin hükmü nedir?*

Cevap: *Seferi olanın binek üzerinde nafîle namazı kibleye ya da başka yöne doğru kılması caizdir. Çünkü Resulullah (s.a.v) bu şekilde kalmıştır. Bir zorluk yoksa efdal olan iftitah tekbirini alırken kibleye yönelmek, devamında ise yolculuk istikametine doğru kılmaktır. Başlangıçta kibleye dönme imkânı olmazsa bir sıkıntı söz konusu değildir. Kılınan namaz sahihtir. Çünkü nafîlelerde mükelleflere kolaylık yolunun gösterilmesi esastır. Farz namazlar ise ancak yağmur, fırtına gibi zaruret durumlarında vasita üzerinde caiz olur. Zaruret yoksa durup namazı yerde*

²⁷ Ahmed b. Abdürrezzâk ed-Deviş, *Fetava'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İfta*, er-Riaseti'l-Amme li'l-İdarati'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İfta ve'd-Da've ve'l-İrşad, Riyad, 1992, VII, 125.

²⁸ Bakara 2/286.

²⁹ Teğâbun 64/16.

³⁰ <http://fatwa.İslâmweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=1827> (erişim tarihi: 02.08.2016)

³¹ Muhammed b. İbrahim Âli'ş-Şeyh, *Fetâvâ ve resâil*, Mekke, 1399, II, 139.

*kılmak gerekir. Namazı tüm erkânı ile kılmanın mümkün olduğu gemi gibi geniş vasıtalarda bir zaruret olmasa da hareket halinde iken farz namazlar kılınabilir.*³²

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu

Soru: *Ulaşım araçlarında farz ve nafile namaz kılınır mı?*

Cevap: *Hayvan üzerinde veya otomobil, otobüs, uçak ve tren gibi ulaşım araçlarında nafile namaz kılmak caiz ise de, normal durumlarda farz namazların kılınması uygun görülmemiştir. Çünkü söz konusu ulaşım araçlarında namaz kılındığı takdirde namazın kıyam, rükû, secde ve istikbal-i kible gibi farzlarını yerine getirme imkânı yoktur. Nitekim Resulullah (s.a.v), nafile namaz kılarken bineği hangi istikamete dönerse dönsün bineği üzerinde namaz kıları. Farz namaz kılmak istediğinde ise bineğinden iner ve kibleye dönerek namazını kıları.*³³ *Cana, mala zarar gelme korkusunun bulunduğu hallerde veya yerin çamurlu olması ya da namaz yapılacak uygun bir yerin bulunmaması gibi zaruret hallerinde, binek üzerinde farz namaz kılmak da caiz görülmüştür. Günümüzde, tren ve uçak ile seyahat edenler, namaz vaktinde aracı durdurma imkânına sahip olmadıkları için, namazlarını aynen gemide imiş gibi kılabilirler. Namaza başladıklarında imkân ölçüsünde kibleye yönelirler; aracın hareketine göre, güçleri yettiğince kibleye dönmeye çalışırlar. Rükû ve secdeyi ima ile yaparlar. Otobüs ile seyahat edenler ise öncelikle aracı durdurmaya çalışırlar. Bu mümkün olamazsa aynen uçak ve tren yolcuları gibi hareket ederler.*³⁴

4.YOLCULUKTA FARZ NAMAZLARIN EDÂSİ İÇİN UYGULANMASI GEREKEN HAREKET PLANLAMASI

Buraya kadar yapılan açıklamalardan yolculuk esnasında vasita üzerinde namaz kılma konusunda nafile ile farz namaz arasında temel bir farkın olduğu ortaya çıkmaktadır. Nafile namazlar herhangi bir mazeret durumu olmadan da vasita üzerinde kılınırken, farz namazlar geçerli bir mazeret söz konusu olduğunda kılınabilmektedir. Nafile ibadetler ihtiyarî nitelikte olduğu için kılınmaması durumunda bir sorumluluk doğurmazken, farz ibadetler icbârî vasıf taşıdığı için yerine getirilmesinde azamî hassasiyet gösterilmelidir. Farzların edâsında bir engelle karşılaşılmaması durumunda teşriin genel hedefleri doğrultusunda çözüm önerileri sunmak gerekmektedir.

³² Muhammed b. Salih el-Useymin, *Ligâu'l-bâbi'l-meftuh*, el-Mektebetü's-Şâmile, C, 22.

³³ Buharî, Salat, 31.

³⁴ Kurul, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar I*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 209.

Yolculukta farz namazların geçerli bir sebep olmadan vasıta üzerinde kılınamayacağı hükmünü esas aldığımızda, namaz kılmak için uygulanması gereken hareket planını şu şekilde belirlemek isabetli olacaktır.

a- Namazı Vaktinde Kılmaya Çalışmak

İbadetleri tüm rükûn ve şartlarına riayet ederek edâ etmek asıl olduğu için ilk önce yapılması gereken yolculuğa başlamadan namaz vakti girmiş ise namazı kılarak yola çıkmak, seyahat esnasındaki hareket etme ve dinlenme planlamasını namaz vakitlerine göre belirlemektir. Ancak her zaman bunu sağlamak mümkün olmamaktadır. Özellikle topluca yapılan yolculuklarda ya da yoğun ve birbiriyle bağlantılı seyahatlerde her vakit namaz için yolda durmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Otobüs firmalarının büyük bir çoğunluğu namaz molası uygulaması yapmamaktadır. Sabah namazı dışındaki namazları cem' yoluyla kılma imkânı bulunduğu için, esas üzerine durulması gereken "sabah namazı molası" uygulamasıdır. Burada bilinçli Müslümanlara düşen bir görev olduğu açıktır. Kamuoyu baskısı oluşturulması, tüketici hakları kapsamında ya da insan hakları boyutunda yasal zemin hazırlanması, büyük kitleler halinde namaz molası veren firmaların tercih edileceğinin deklare edilmesi gibi yöntemlerle elden gelen çabayı göstermek ihmal edilmemesi gereken bir sorumluluk olarak durmaktadır.

b- Namazların Cem'i

Yolculuk esnasında namazı vaktinde kılma fırsatı bulamayınca³⁵ yapılması gereken namazları cem' ederek kılmaktır. Hanefiler dışındaki fakihlere göre yolculuk, namazların cem' edilerek kılınması için geçerli bir mazerettir.³⁶ Öğle ile ikindi namazlarının ve akşam ile yatsı namazlarının cem-i takdim ya da cem-i tehir ile kılınması yoluyla namaz görevi yerine getirilmelidir.³⁷ Namazları cem' ruhsatı, gün içinde uzun bir zaman aralığı fırsatı verdiği için büyük ölçüde problemi çözmektedir. Beş vakit namazın dört vaktini bu şekilde kılmak mümkündür. Ancak yolculukta sabah namazını kılma hususunda sıkıntı devam etmektedir.

Sabah namazının vaktinin dar olması ve çoğu zaman otobüslerin varış yerine yaklaştıkları için mola vermemeleri sabah namazının kılınabilmesinde probleme yol açmaktadır. Sabah namazının yatsı namazı ile cem' edilerek kılınabileceği görüşünü savunan görüş de

³⁵ Vaktinde kılma imkânı olduğu halde yolculuk ruhsatına dayalı olarak namazların cem' yoluyla kılınması da mümkündür.

³⁶ Namazların cem' edilerek kılınması hakkında mezheplerin görüşleri ve ortaya koydukları deliller için bkz. A'zamî, Ziyaurrehman, "Sefer Namazı", trc. Yunus Vehbi Yavuz, *İslâmî Araştırmalar*, sayı: "1, Temmuz 1986; Karagöz, İsmail, *Ayetler ve Hadislerin Işığında Seferlilik ve Hükümleri*, Kitap Neşriyat, Ankara, 2005, s. 199-246.

³⁷ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed, *Kaide fi'l-ahkâm elleti tahtelifu bi's-sefer ve'l-ikâme*, thk. Firas b. Halil Miş'al, Dâru Edvai's-Selef, Riyad, 2005, s. 936-118.

bulunmaktadır.³⁸ Naslarda yer almayan bir uygulama olan yatsı namazı ile sabah namazını cem etme yerine; Hz. Peygamber'in devenin üzerinde iken cemaate namaz kıldırmasını³⁹ esas alarak vasıta üzerinde sabah namazını kılmak daha isabetli olacaktır. Sabah namazının yatsı namazı ile cem edilerek kılınması görüşüne göre hareket edildiğinde de o günkü öğle namazı kılınmadan sabah namazının iade edilmesi ihtiyata uygun düşecektir.

c- Ulaşım Araçlarında Tüm Erkânı İle Namaz Kılmak

Namazları cem' edilerek kılma imkânı bulunmayınca namazı kazaya bırakmak yerine vasıta üzerinde kılmak isabetli olacaktır. Yolculuk yapılan vasıta gemi gibi namaz kılmaya müsait alanı olan genişlikte olduğunda ayakta ve kıbleye doğru namaz kılmak gerekecektir. Araba ve otobüs ile seyahatlerde bunu temin etmek mümkün değildir.

Tren ve uçak ile yapılan yolculuklarda günümüzde henüz böyle bir uygulama olmamakla birlikte küçük bir alanın mescit olarak kullanıma sunulması mümkündür. Daha fazla yolcu taşıyabilmek için şirketler bu teklifi kabul etmek istemese de, kamuoyu baskısı ve rakipleri arasında tercih sebebi olma gibi etkenlerin ön plana çıkması durumunda araç içi mescit uygulamasının hayata geçirilmesi mümkün olabilecektir. Tren ve uçakta kıble tespiti mümkün olmaz gerekçesi ile mescit fikrine karşı çıkmak isabetli olmayacaktır. Çünkü kıble şartı belki tam yerine getirilemeyecektir ancak namazın diğer rükûnlerini eksiksiz edâ etme imkânı sağlanmış olacaktır.

d- Ulaşım Araçlarında İmâ İle Namaz Kılmak

Namazın kılınması hususunda buraya kadar zikredilenlerden hiçbiri sağlanamıyorsa yapılması gereken vasıtada oturarak rükû ve secdeyi imâ ile farz namazları kılmaktır. Bu şekilde kılınan farz namazın daha sonra iade edilmesi gerekli değildir. Nafile namaz kılmak için ise yukarıda bahsedilen sıranın gözetilme mecburiyeti bulunmamaktadır. İstenildiği zaman kılınabilir.

Namazın ulaşım araçlarında imâ ile kılınmasıyla namazın kazaya bırakılması arasında kalındığında vasıtada kılmayı tercih etmek doğru olacaktır. Çünkü bu sayede; Hz. Peygamber'in mecburiyet durumunda uyguladığı binek üzerinde farz namazı kılma tatbikatına tabî olmak, namazı her ne kadar bazı rükûnleri imâ ile de olsa vaktinde edâ etmek ve beş vakit namazı kılma konusunda ihmalkâr davranan diğer yolculara namaz ibadetinin önemini göstermek mümkün olacaktır. Namaz kazaya bırakıldığında ise bu faydaların elde edilememesinin yanında namaz

³⁸ Yıldırım, Enbiya, "Seferde Yatsı Namazının Sabah Namazıyla Birleştirilmesi", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı: VI, Kasım 2011, s. 9.

³⁹ Tirmizî, Salât, 411; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 17573.

bilincinde zayıflama, karşılaşılan küçük engellerde bile namazı kazaya bırakmaya alışma gibi olumsuzlukları da peşinden getirecektir. Dolayısıyla namazı kazaya bırakma her zaman en son değerlendirilmesi gereken bir durum olarak kabul edilmelidir.

Yolculuk esnasında geçici bir süre bir yere yerleşen kişi namazları kısaltır ancak yolculuğun diğer ruhsatı olan binek üzerinde namaz kılma ruhsatını kullanamaz. Çünkü bu şekilde namaz kılmak ihtiyaca dayalı olarak mubah kılınmıştır. Bir yerde konaklandığında buna ihtiyaç olmayacaktır.⁴⁰

SONUÇ

İslâm inancında çok büyük bir öneme sahip olan namaz ibadeti, müminin hayatını kuşatan, onun hiç yanından ayrılmayan, gündelik hayatını tanzim eden bir niteliktedir. İnkâmet halinde olduğu gibi yolculuk halinde de namaz ibadeti sorumluluğu devam etmektedir. Ancak İslâm fikhında insanların güçleri oranında sorumlu olmaları ve zorluk durumunda kolaylık hükümlerinin devreye girmesi neticesinde yolculuk haline mahsus olmak üzere bazı ruhsat hükümler uygulanabilmektedir. Geçerli mazeret durumları oluştuğunda ulaşım araçlarında namaz kılabilmek bu ruhsatlardandır.

Ulaşım imkânlarının artması ve gelişmesi ile insanların daha sık seyahat etmeleri daha önce gündemde olan ve belirli sonuçlara ulaşılan vasıta üzerinde namaz kılma konusunun yeniden ve mevcut şartlar çerçevesinde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Ayet-i Kerime’de herhangi bir kayıtlamaya gidilmeden “korku” durumunda namazın binek üzerinde kılınabilmesine izin verilmesi; istediği zaman devesinin üzerinde nafile namaz kılan Hz. Peygamber’in yoğun yağış ortamında devesinin üzerinden farz namazı kıldırması, can-mal kaybına ve doğabilecek zararlara engel olma durumunda farzların vasıta üzerinde kılabilmesini meşru kılmaktadır. Fıkıh mezheplerinde oluşan icthadlara ve günümüzde hazırlanmış fetva kitaplarına baktığımızda -ayrıntıda farklılıklar olmakla birlikte- meşru mazeretlere dayalı olarak ulaşım araçlarında farz namaz kılmaya cevaz verdikleri görülmektedir.

Kanaatimize göre, yolculuğa çıkacak olanların namaz ibadetini nasıl edâ edeceğine dair bir planlamasının olması gerekmektedir. Buna göre öncelikli hedef namazı vaktinde kılmak olmalıdır. Bunu teminde güçlük yaşanması ve ruhsat hükümlerine başvurma ihtiyacı olduğunda namazların cem’ edilerek kılınması yoluna gidilmelidir. Buna da imkân olmaması durumunda namazlar araçlarda mescit bulunuyor ise rükûn ve şartlarına riayet edilerek, bulunmuyor ise imâ

⁴⁰ İbn Teymiyye, *Kaide fi'l-ahkâm elleti tahtelifu bi's-sefer ve'l-ikame*, s.106.

ile kılınacaktır. Yolculukta namazı kılmak için bu şekilde bir gayret içinde olmaksızın namazı kazaya bırakmak isabetli bir davranış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbad, Abdulmuhsin, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, t.y.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1999.
- A'zamî, Ziyaurrahman, "Sefer Namazı"(trc. Y. Vehbi Yavuz), *İslâmî Araştırmalar*, sayı:"1, Temmuz 1986.
- Deviş, Ahmed b. Abdürrezzâk, *Fetava'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İfta*, Riyad: er-Riaseti'l-Amme li'l-İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta ve'd-Da've ve'l-İrşad, 1992.
- Ebü't-Tahir İbrahim b. Abdüssamed, *et-Tenbih 'ala mebadî'i't-tevcih*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007.
- Heyet, *İslâm'da Seferîlik ve Hükümleri Sempozyumu*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah, *el-Mugnî*, Kahire: Mektebetü'l- 1968.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed, *Kaide fi'l-ahkâm elleti tahtelifu bi's-sefer ve'l-ikâme*, thk. Firas b. Halil Miş'al, Riyad: Dâru Edvai's-Selef, 2005.
- Karagöz, İsmail, *Ayetler ve Hadislerin Işığında Seferîlik ve Hükümleri*, Ankara: Kitap Neşriyat, 2005.
- Kurul, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar I*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Muhammed b. İbrahim Âli's-Şeyh, *Fetâvâ ve resâil*, Mekke: 1399.
- Muhammed b. Salih el-Useymin, *Ligâu'l-bâbi'l-meftuh*, el-Mektebetü's-Şâmile, t.y.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *Ravzatü't-tâlibin*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991.
- Sadi, Abdurrahman b. Nasır, *Teysiru'l-Kerim*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Sahnun, Abdüsselam b. Saîd, *el-Müdevvene*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed, *Tuhfetü'l-fukaha*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsut*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim, *el-Mühezzeb*, Beyrut t.y.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyan fi te'vili'l-Kur'an*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, el-Mektebetü's-Şâmile, t.y.
- Yıldırım, Enbiya," Seferde Yatsı Namazının Sabah Namazıyla Birleştirilmesi", *e-Şarkiyat İlmî araştırmalar Dergisi*, sayı: VI, Kasım 2011.
- Zebidî, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed Haddad, *el-Cevheretü'n-neyyire ala Muhtasari'l-Kuduri*, İstanbul: Matbaa-i Arif, 1903.
- Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyinü'l-hakâik fi şerhi Kenzi'd-dekâik*, el-Mektebetü's-Şâmile, t.y.
- <http://fatwa.İslâmweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=1827>
(erişim tarihi: 02.08.2016)